

SZEKERES GYULA

**LÓ- ÉS PATABETEGSÉGEK,
ILLETVE AZOK GYÓGYMÓDJAI
HAJDÚBÖSZÖRMÉNYBEN**
(Egy kézírásos töredék kapcsán)

A hajdani kovácsok a szokványosnak mondható patkolások mellett a lovak betegségeit is gyógyították. Jó kovácsnak csak azokat a mestereket tekintették, akik ezekhez a „csíziókhoz” is értettek, mivel jó patkót csak úgy lehet készíteni: – „*Ha a patkó készül a ló lábához és nem fordítva.*”. A kovácsoknak meg kellett tudni különböztetni az egészséges patát a betegtől, mivel csak ezek ismeretében készíthetett igazi *gyógypatkót*.

Mindezek mellett a különböző lóbetegségek felismerésének tudománya – legyen az külső, avagy belső elváltozás – nélkülözhetetlen volt munkájukban. A vizsgált időben – tanult állatorvosok hiányában – a lovakkal, természetesen annak gazdája után legtöbbet a kovács találkozott. Így a patkolások alkalmával lehetőségük nyílt a lovak betegségeinek a felismerésére, s azok gyógyítására is.

Ezért is szorgalmazta a *Helytartó Tanács* országszerte a *baromorvoslás* kitanulását. Utasításokat küldtek a megyéknek, hogy ösztönözzék a kovácsokat ezen tanulmányok elvégzésére.¹ Erre a felhívásra a hajdúság egész területéről nem akadt jelentkező, holott jelentős állattartásáról volt nevezetes.

Nem különbözött a többi hajdúvárostól Hajdúböszörmény sem. A felhívásra a következőket válaszolták:

– „*Alábbírtak alázatosan referályuk a Tekintetes Nemes Kerületnek, hogy itten Böszörményben a Kovács Mester emberek a Legények közül sok igyekezetünk hatására is senkit sem vehettünk arra, a ki a Barom Orvoslási mesterségtanulás végett Pestre fel mene s magát erre ajánlotta volna.*”²

---

¹ BODGÁL Ferenc 1971. 459. p.

² Vö.: BODGÁL Ferenc 1971. 481. p.

Az 1800-as évektől indulnak el hazánk nagyvárosaiban az úgynevezett patkolóiskolák, melyek főként a patkolás tökéletes elsajátítására specializálódtak.³

Az állatok betegségeiről és gyógyításukról legtöbbet a katonaságnál szolgálatot teljesítő kovácsok tanultak, mivel itt már képzett állatorvosok is tevékenykedtek. Másrészt a nagy lóállomány miatt – főként huszár ezredeknél a betegségek, sérülések gyakorisága folytán is –, megtapasztalhatták és megtanulhatták ezen bajok orvoslását.

Az állatorvoslás, s azok ilyen úton való terjesztéséig azonban hosszú út vezetett, mind a használatos eljárások, mind pedig az alkalmazandó gyógyszerek tekintetében. Az orvoslás és az általa használatos módszerek fejlődését – esetenkénti visszafejlődését – a koronkénti kéziratok és a nyomtatásban megjelent irományok által is nyomon követhetjük.

Míg a görög és római orvoslás, mind az emberek, mind az állatok gyógyításában magas színvonalon állt, addig a középkorra ez egyre inkább vesztett tudományos jellegéből. Az állatok gyógyítását a későbbiekben a velük foglalkozó pásztorok vették át, kik tudásukat az utódjaikra hagyományozták, melyek között a tapasztalás útján szerzett ismeretek mellett sok téves és babonákon alapuló gyógymód is megtalálhatóvá vált.⁴

A különböző gyógyító eljárások közül ókori eredetű az *érvágás*, *égetés*, *bőrfelhasogatás*. E három műveletet még a XVIII. században is előszeretettel alkalmazták a külső és belső bajok orvoslására. A XVII. századi magyarországi *lógyógyászat*ra vonatkozó irodalmak, s a bennük található gyógymódok közül nehéz különválasztani a külföldi, illetve a tipikusan magyar elemeket.⁵

A híres *Csízio könyvek* több kiadást éltek meg Magyarország területén, így azok tartalmának jelentős hányada beépült a hazai köztudatba is.⁶ Ám bár lehetségesnek tartják, hogy éppen *A lovak betegségeiről való orvosságok* című részt maga a kiadó illesztette a kötetbe.⁷

---

³ BODGÁL Ferenc 1971. 472. p. illetve lásd még: A Hajdúsági Múzeum Helytörténeti Adattára, a továbbiakban: HMHA. 784.; 5222.

⁴ Lásd.: Dr. DEÉSI DADAY András 1932. 254. p.

⁵ Dr. DEÉSI DADAY András 1930. 23. p.

⁶ CSÍZIO 1986. 3. p.

⁷ VAJKAI Aurél 1947. 116. p.

A vizsgálat alá vett, az 1500-as évektől ránk maradó különböző állatgyógyítással foglalkozó kéziratok egymással nagy hasonlóságot mutatnak. Míg *Tseh Márton* 1656-ban megjelent *Lovak orvosságos meg próbált új könyvecskéjében* a növényi anyagok alkalmazása mellett a sebészi eljárások is jelen vannak, addig a XVI-XVII. századból való *gr. Balassi Zsigmond* által készített *Emlékkönyvben* a sebészi beavatkozások kapnak nagyobb szerepet és annak eljárásai a *Csíziónál* eltérnek.⁸

Találunk azonban a *Csíziónál* teljesen megegyező szöveget, egy 1791-ből származó takácsminta-könyvben is.⁹

Ha végigolvassuk ezen kéziratot, illetve korai nyomtatásban megjelenő gyógyító eljárásokat, igazat kell adnunk *DADAY* Andrásnak, miszerint ezen eljárások inkább álltak a babona és kuruzslás területén, mint a szakszerű orvoslás talaján. *BODGÁL* Ferenc tanulmányából is kitűnik, hogy ezen gyógyítások nem sok sikerrel járhattak, mivel nélkülöztek mindennemű orvosi ismereteket. A felhasznált anyagok, növények nem azonosak a népi gyógyászatban használatos gyógynövényekkel és azok hatásával.¹⁰

Az 1800-as évektől a már említett patkolóiskolák és *gyógypatkoló* tanfolyamok beindításával a kovácsok gyógyító tevékenysége is elfogadhatóbbá, az orvosi gyakorlatnak megfelelően alakult. Természetesen a gyógymódok még mindig erőteljesebbek és anyagukat tekintve sem hasonlatosak az embergyógyászat során alkalmazott eszközökkel.

A kovácsmesterség kutatása során Hajdúböszörményben ráakadtam egy kézzel írt, feltehetően a 1800-as évekből származó leírásra, mely *Szabó Sándor* kovácsmester édesapjáé volt. Aki az 1800-as években mint kovács szolgált a *Magyar Királyi Debreceni 2. honvéd huszárezred 5. századánál*. Ilyen minőségében a gyógykovács tevékenységét is ellátta.

---

⁸ VAJKAI Aurél 1947. 117. p.

⁹ MORVAY Péter 1938. 430-431. p.

¹⁰ Vö.: *BODGÁL* Ferenc 1971. 457-484. p.

Patkolókovács tanfolyam résztvevői, a debreceni huszárezrednél. HMHA. 5784.

Maga a kézirat töredék, mivel sem kezdőlapja, sem befejezése nincs, illetve felépítése sem egységes, amiből arra lehet következtetni, hogy több időszak ismerete épül egymásra a gyógyító eljárások taglalásánál. Azonban így töredékében is hasznos adalék lehet a kovácsok állatgyógyító tevékenységének fejlődésbeli vizsgálatában. Összehasonlításra ad lehetőséget a különböző gyógy módok és az azokhoz használatos szerek tekintetében is.

A töredék felépítése, a betegségek tárgyalását tekintve két részre tagolható. Az első rész a betegségek felismerésére vonatkozik, kitérve az azokat előidéző okokra. A második, a gyógyítás lehetőségéről, illetve a gyógyszerek elkészítéséről és azok használatáról szól.

Molnár Gyula a gyógykovácsok tudományát 3 csoportba sorolja: – 1. felismerés, meghatározás, 2. gyógyszerkészítés, adagolás, 3. egészséges lovak ápolása, szépítése.¹¹

A gyógyításhoz felhasznált anyagok között – a hagyományosak mellett –, megtaláljuk az akkori kor állatgyógyászatában használatos szereket is.

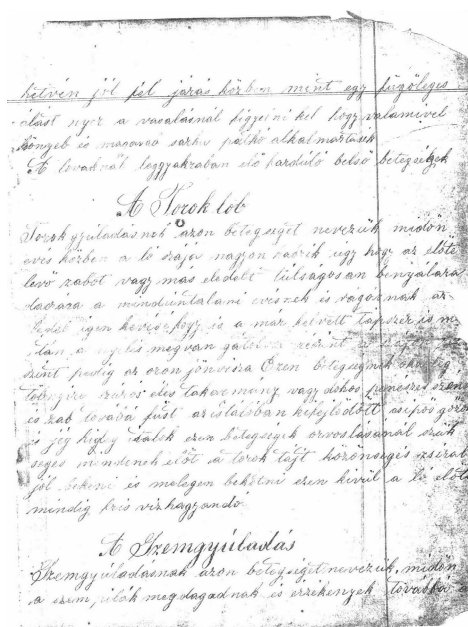
¹¹ MOLNÁR Gyula 1964. 458-462. p.

Hajdúböszörményben a következő gyógyításra használt szereket és anyagokat alkalmazták: *timsó, liszt, agyag, oltatlan mész, gyepes föld, zsír, növények gőze, pálinka, szőr, priznic*.¹²

Több gyógyító anyag közül nem egyet ma is használnak: *kreolin* – amit a juhászok előszeretettel alkalmaznak, mint a juh rühesség elleni szert –, *ólom- és borecet, karbonos víz, kámfor*, (stb.). Az egykomponensű szerek mellett megjelenik az oldat, mikor több egyébként is alkalmazott szert, mint keveréket használnak.¹³ Bizonyos betegségek gyógyítására a természetes alapanyagok és gyógyszerek nélküli eljárásokat is alkalmaztak, példaként említve: – a lovak pihentetése vagy éppen járatása.

A töredék szövegéből kitűnik, hogy a katonaságnál elsajátított és tanult módszereket is összefoglalja, bár többségében keverednek a népi gyógyító eljárások és alapanyagok. Több utalást találunk a katonaságnál előforduló járványos betegségekre, illetve a fertőződés veszélyére.

Ha összehasonlítást végzünk a különböző lóorvossági receptek és a kézzel írt töredék között, szembeötlő, hogy utóbbiban a betegségek tüneteinek leírása sokkal részletesebb, mely a kovácsok számára indított *baromorvoslási*, illetve *gyógypatkoló* tanfolyamok tapasztalataiból merítkezik. A korábbi ilyen tárgyú feljegyzések csak a be-

A kézzel írt feljegyzések egy lapja

¹² A felhasznált szerek tekintetében vö.: MORVAY Péter 1938. 430-431. p.; MOLNÁR Gyula 1964. 458-462. p.; Dr. BALLÓ István 1899. 215-222. p.; Dr. TOLNAI Vilmos 1906. 200-202. p.

¹³ Lásd.: Vilát-oldat.

tegség megnevezésére szorítkoztak. Az orvosságok elkészítésénél már az összetevők pontos mennyiségét is közli, s nemcsak azok megnevezésére korlátozódik. Ezen feljegyzések vizsgálata annál is érdekesebb eredménnyel szolgálhat, mivel jó alapot nyújthat az írott és a használatban lévő módszerek összehasonlítására. Ezáltal lehetőség nyílik az oktatott és az alkalmazott módszerek összevetésére, annál is inkább, mivel e töredék bemutatása után közre adom a Hajdúböszörményben használatos gyógymódokat és eljárásokat is. Természetszerűleg találhatunk bennük hasonló vonásokat, hiszen mindkettő alkalmazása egy területre esett.

A kézirásos feljegyzés az alábbi betegségeket és gyógymódokat tartalmazza:¹⁴

Hordásznyomás

Hordász nyomásnak nevezük azon száj sérülést amelyet a kemény zabla okoz a foghiányos szélén fellelhet ismerni arról hogy a nyálka hártya piros és érzékeny esetleg sebes is a ló nem iszik a száján pedig nyálódozik elő idézi ha a ló nagyon elvan hajtvá vagy ha a lovas azt keményen rángatja és ha a zabla lántz rövid gyógyítani lehet etzetel kreolinal bekeni borszeszel és tim-sós vizel kimosni ezen kívül lehet eczetből és lisztből kovászt készíteni azt rúhára keni azután beadni hogy rágja és egy pitli víz előtte hagyandó hogy a ló magának a sebet moshassa és a kemény zablát távolítsuk el vagy kösük be vatával.

Vilát oldat

Fehér gálicz 30 gr Kék gálicz 30 gr Olom eczet 1200 gr Bor eczet 1200 gr. Az oldatban alkotóelemként szereplő fehér gálicz, a Weiser Witriol.¹⁵

A kreolint, mint fertőtlenítőszert a legkülönbféle sérülésekre alkalmazták. Tisztító hatása mellett kihasználták sebösszehúzó szerepét is. A kreolint, mint kiegészítő szert a rühesség gyógyítására is használták.¹⁶

---

¹⁴ A szöveget érintetlenül hagyva, betűhű másolatban adom közre.

¹⁵ Vö.: SIMONCHICH György 1845. 1458. p.

¹⁶ Vö.: BODGÁL Ferenc 1971. 476. p.

Boka izület rándulás

Boka izületrándulás az izületnek kicsúszása vagy hibás lépés következtében való rándulás ilyenkor a csúkló szalagok kitágulnak felismerjük arról hogy a csúkló meleg fájdalmas és dagadt a ló ara sántít kíméli és csak fok-falára lép gyógy kezelni lehet hideg vizes borogatással és ha a lovat szolgálat alól felmentjük a gyógyulást elősegíti.

A hideg vizes borogatást gyulladásokra és fájdalomcsillapításra egyaránt alkalmazták. A nagyobb hatás elérése végett ecetet, sőt vagy szalmiákot adtak hozzá.¹⁷

Szegbehágás

Szegbe hágnak nevezük azt amikor a mozgás közben a ló patájával a földön lévő éles tompa vagy bár mi nemű tárgy a patáját meg sérti vagy az érzékeny részeket ilyenkor a ló hirtelen meg sántít és ha a fogóval vizsgáljuk azon a helyen nagy fájdalmat érez a szegbehágás 3 féle kis közép és nagy fokú.

Kis fokú akkor ha a szarutalpon vagy a szarunyíron keresztül hatol a hússos részeket felületesen sértette Közép fokú akkor ha az előbb el sorolt részen kívül még a hajlító vagy az ízületett megsértette mikor a szeget ki húzzuk meg kell figyelni hogy milyen és milyen tájon van a szegnek behatolása és így képesek vagyunk a szegbehágás fokait meghatározni Kis fokú szegbe hágnál csekély gyulladás jön létre mely 3-4 nap alatt gyógyul kimenetele kedvező Közép fokú szegbehágásnál meglehetősen gyulladás jön létre ha idejében kezdjük gyógy kezelni 10-19 nagy vagy valamivel tovább tart az ilyen betegséget kedvezőnek mondjuk. Nagy fokú szegbe hágnál hosszan tartó gyulladás jön létre az ilyenek lefojása hetekbe hónapokra sőt egész évre ki terjed kimenetele kétes sokszor kedvezőtlen tehát ha a ló patájával szegbehágót első teendőnk a szeget vagy más tárgyat eltávolítani ahol a nyílás maradt tölcse alakra kívágni, hogy a vérnek kétsőb a genynek szabad kifojása legyen a lemeztelenített részt fertőtlenítsük azután juttat valami alkalmas gyógy szeret alkalmazunk rá hideg vizes borogatást.¹⁸

---

¹⁷ Vö.: A' gyógyszerek s azok beadása módjáról 1847. 744. p.

¹⁸ Az alkalmazott eljárásokat vö.: A' gyógyszerek s azok beadása módjáról 1947. 744. p.

Csánk izület rándulás

Kemény testek hez következtében a csánkon meleg és érzékeny daganat támad ilyenkor a csánkizület érzékeny és kiemelkedés képződik rajta az úgynevezett holt tettem gyógykezelné lehet hideg vízel többször ismételve lemósúk, mivel borogatást nem alkalmazhatúnk rá.

A „holt tettem” szó használata nem egyértelmű a lóorvosságos irodalomban, így gyógykezelnése is rendkívül eltérő.¹⁹ A ló különböző testtájékán jelentkező, illetve egymástól eltérő jellegű kidudorodásokat nevezik *tettemnek*, *kapca-tettemnek*, *holt-tettemnek* is. Orvosi szakszóval viszont *exostosis* néven illetik, ami a csontok porcos, majd a későbbiekben elcsontosodott kinövéseit fedí.²⁰

Egy az 1800-as évek közepéről származó Csízíó könyv 120. oldalán találhatjuk a holt tettem helyének meghatározását: –„A’ melly lónak lábán holt tettem vagyon. Mogyoró fával vagy hólt ember tetemmel a’ szára tsontját töröld erősen. Az után köss veres hagymát és mesd ketté, sózd-meg, és kösd reá.”

A lábszáron található kemény csontkinövések neve a *holttettem*, amelyek általában nem veszélyesek. A csüd alsó végén lévőek: – *kapta*, *vápa*, *gyűrűs-tettem* már sántaságot okozhat. A csánk hátsó, alsó részén található kinövés a *nyúltettem*, a külső részén az *őztettem*, a belső, alsó részén a *csánkpók*.²¹

Patagyúladás

A patagyúladás alatt értjük a patának nagyobb melegségét és érzékenységet melyet az ilyen betegségben szenvedő ló járás közben sántítással árúl el.

Ezen betegségeket létre hozó okai mind azok lehetnek melyek a pata betegségeknél említve vannak azon kívül a vasalás közben a szaru talpnak túlságos kifaragása vagy a patkó igazítása alkalmával izzó állapotban tettetik a patára s végre a patkók felverésénél a szarútalpra gyakorolt erős ütések. Ezen betegségeknél a patkó azonnal levétetik és azután sós eczetes agyagból készült sáral az egész pata becsapandó a be csapot részt gyakran meg kel

---

¹⁹ Vö.: dr. BALLÓ István 1899. 217. p.

²⁰ Vö.: dr. DEÉSI DADAY András 1930. 24. p.

²¹ Lásd.: Gazdasági alapismeretek 1941. 251-252. p.

nedvesíteni hogy az meg ne száradjon 8-10 nap múlva ha a sántítás megszűnt közönséges sarkos patkóval vasalandó meg.

Azokra a gyulladásokra, melyek hosszabb lefolyásúak, gyógymódként általában vizes agyagot használtak, amit állandóan nedvesítettek. Az agyag jó nedvességmegtartó tulajdonságát használják így ki. Bizonyos esetekben még puhításra is alkalmazták.

Párta tiprás

Párta tiprás alatt azon betegségeket értjük mej legtöbbnyire télen éles sarokal ejtet sebek a párta valaméj részén fordulnak elő. Ezen esetben az elroncsolt részek lemetszetnek és a hátra maradt sebre 1 nehezék arnékát 2 itze vízbe számítva fojtonos borogatástól alkalmazandó 3-4 nap elteltével pedig a seb zsíros vagy vilát oldatos kócz szalag szegítségével jó erősen bekötetik hogy a seb ki ne dudorodhason ezen kötések naponként meg újítandók.

A fentebb említett súlymértékek közül a *nehezék* XIII. századi, ismeretlen eredetű. Pénzsúlyból lett országos mérték, de csak ritkán használták közforgalomban, nagysága 3,06-3,91 dkg. Az *icce* főként italméréseknél használatos országos bormértékként ismeretes és átlagosan 0,7 l űrtartalmú.²² A gyógyszerek elkészítésénél az iccét máshol is megtaláljuk, csak éppen bor adagolására, míg a *nehezék* egyik kisebb egysége alatt is szerepel, mint súlymérték.²³

A Nyír rothadás

Nyírrothadásnak nevezük a pata azon szenvedését mely a nyírbarázdákban tisztátalanság következtében kifejlődött bűzös és roncsoló nedvben nyilvánul. Ezen betegségnél az elroncsolt szarurésze eltávolítása után a Nyír üregei tisztáramosandók és oltatlan mész poral behintve az üregek száraz koczal naponként 2-3 jól kitömetnek. A betegség javítását jóval elő segíti a lónak száraz helytőre való álitása.

A betegség gyógyulását csak a nyír kiszáritásával lehetett elérni, ezért alkalmazták az oltatlan meszet, ami nedvességet kapva nem csak felmelegíti a pata talpi részét, de fertőtleníti is azt.

---

²² Vö.: BOGDÁN István 1987. 87.; 116. p.

²³ Vö.: MOLNÁR Gyula 1964. 459. p.

A megnyílás

A megnyílás alatt értjük azon hibás tetett midőn vasalásnál a szeget úgy ütikbe az érzékeny részek megsértetnek vagy pedig az ócska patkó levételénél régiszegek maradnak vissza a szarufalban így az újonnan beverendő szeg ezek mögé kerülve veszélyes irányban halad végre a réteges szegek következtében. Ezen alkalomnál a ló lábait igen gyakran emelgeti jártatásnál sántít s patájának azon része hol a megnyílás fészke van melegebb és érzékenyebb. A betegség felismerése után a sértő szeg eltávolítatik és ha a vérzés lene jelen a pata meleg és érzékenységet mutatna a patkó levétetik és azon eljárás követendő mint a patagyúladásnál hapedig genyedés mutatkozna azon rész a geny üreg eltávolítandó és vilát oldatos kóccal jól kitömve közönséges patkóval vasaltatik meg csak hogy a patkó azon része mely a sértett részhez esik megszülesítetik anyira hogy az üreget helyesen befedje.

A megnyirazást és megnyílalást sokan azonos értelemben használják, ami félreértésekre adhat lehetőséget. Míg a nyirazás, a nyír – ezt sok helyen tévesen békának nevezik – túlfaragását jelenti, addig a megnyílalás a patkó felverésének folyamán történik, mikor a szeg az elevenbe hatol, illetve nem marad az érzéketlen szaruban.²⁴

Patkó nyomás

Patkó nyomásnak nevezzük a patkó helytelen igazítása következtében a szarutalp valamely részén kifejlődött vörös kékes vagy fekete foltokat ezen esetben a starútalp csak kisé faragtatik meg de a látható foltok kör alakban eltávolítandók és a patkó szabályosan igazítattik fel. Ezen betegséget létre hozhatják még a patkó alá jutott kemény tárgyak mint p.o. kő kavics üvedarab stb. ha ez által a pata nagyobb mérvben támadtattik meg úgy gyógykezelendő mint a patagyúladás.

A szarúrepedésről

Szarúrepedésnek a szarufal ama szétválását nevezzük mely a pártától a hordozó szélhez lefele terjed egyszersmint az mely a hordozó széltől a pártához felfelé irányul Amely a fokfalon a pártától a hordozószélig terjed ökörköröm repedésnek mely a szarufalak területén előfordúlhat azonban ez lényegtelen Ezen hiányosságok többnyire a paták kiszáradásából erednek

---

²⁴ Vö.: HERMAN Ottó 1906. 199-209.; 242-251. p.

ezért is oly patáknál hola repedés vagy kitöredezésnek nyomai láthatók a paták jól felpuhítása után első esetben pedig a lovat csúzott vagy Májér Hartman vagy Wolf rendszerű patkóval vasalják meg és lehetőleg minél könnyebb patúcs patkók és gyengébb pengéjű szegek alkalmaztassanak.

A szarurepedés gyógyításának Hajdúböszörményben használatos formáit a későbbiekben még részletesen tárgyalom, így lehetőség nyílik az írott anyag és a gyakorlatban végzett tevékenység összehasonlítására.

Még a külső betegségekhez tartoznak

Nyereg törés Íngyúladás

Nyereg törésnek nevezzük a hát két oldalán előforduló meleg és fájdalmas daganatot. Ezen betegségeknél sós eczetes borogatások vagy eczetes agyaggali bekenések szorgalmasan alkalmaztatnak ezen kívül igen jó egy négyszögláb széles és vékony hüvely vastag gyepes földet füves részével a daganatra teni és ezt gyakorta vízzel megöntözni.

A nyeregtörés gyógyítási módjaként mindenekelőtt a sérült rész tartós hűtését és puhítását próbálták alkalmazni.²⁵

Íngyúladás

Íngyúladásnak nevezzük azon betegséget mely a csüd belső és hátsó részén kisebb vagy nagyobb daganatokban nyilvánul mely alkalomnál a ló lábát nem emelvén jól járás közben mint egy főgőleges álást nyer a vasalásnál figyelni kell hogy valamivel könnyeb és magasab sarkú patkó alkalmaztasék.

A lovaknál leggyakrabban előforduló belső betegségek

A Torok lob

Torok gyulladásnak azon betegséget nevezzük midőn evés közben a ló szája nagyon habzik úgy hogy az előtte levő zabot vagy más eledelt túlságosan benyálazza daczára a minduntalani evésnek és rágásnak az eledel igen kevésé fogy és a már felvett tápszer is ... a nyelés megvan gátolva részint a szájon részint pedig az oron jön vissza. Ezen betegségnek oka leg többnyire szúrós éles takarmány vagy dohos penészes széna és zab továbbá füst az istállóban kifejlődött csipős gőzök és a jég hideg italok zen betegségek or-

---

²⁵ Vö.: BODGÁL Ferenc 1971. 474.; 477. p.

voslásánál szükséges mindenk előtt a torok tájit közönséges zsíral jól bekeni és melegen bekötni ezen kívül a ló előtt mindig fris víz hagyandó.

A Szemgyúladás

Szemgyúladásnak azon betegséget nevezük, midőn a szem pilák megdagadnak és érzékenyek továbbá a félig becsúzott szemhéjak vöröséget mutatnak melyből forókönyvek csorognak ki. Ezen betegséget létre hozó okok többnyire ütések a szemhélyak közé jutot por füst csipős gőzök. Ezen bajnál hideg borogatások alkalmazandók még pedig úgy hogy a beteg szem egy egy vizes ruhával teljesen betakarva legyen a ruha folytonosan nedvesítésék hogy az megszáradva a szemem ne legyen mosogatástúl lehet veni egy liter vízre 20 csep ólom eczetett és naponta 3-4 szer a szem vele kimosandó.

Kólika

A kólika jelei a következők a ló nyugtalan és izgatott ide oda tapos elsőlábaival kapál hasa felé néz farkával csapkod lefekszik ismét felúgrik a ló ganajozni és vizelni bár ezt többször megkísérti nem képes nem eszik nem iszik. Ha ekor nagyobb fokra emelkedet akkor a ló földreveti magát és nyögve kínosan hángolódik. Mehelyt a nyugtalanlás első tünetei mutatkoznak a ló egész teste szalmával végig dörzsölendő az időhöz képest egy vagy két pokróczal betakarandó és lépésben de soha ügetve mindadig jártattandó míg elégségesen nem ganajoz és némileg meg nem nyugszik. A jrattatás által egyúttal megakadályozák hogy ló magát a földre vethesse. Igencélszerű szapanos langyos vízből álló allövetet alkalmazni. A kólika megszűnése után a lónak eleinte csak kevés tápot kel nyújtani ha egy kis sót adhatunk felgyógyulását lényegesen elősegítjük.²⁶

Hevedernyomás

Hevedernyomások a túlságos és tartós szorítás által idézhetnek elő Ezek épugy mutatkoznak mint a többször említett nyomások s azokhoz hasonló figyelmet és kezelést igényelnek.

Kötélbehágás

Kötélbehágásnak nevezük ha a ló a kötőfékszárbá hág és ezel csüdjét megsérti a kötélbehágásnál azonnal hideg borogatást kel alkalmazni.

---

²⁶ A gyógyítási eljárást vesd össze: Dr. TAGÁN Galimdsán 1936. 3. p.

Csüdsömör

A Csüdsömör bűzös nedves kütés a csüdök hátsó részén mely ha elhanyagoltatik igen veszedelmesé válhatik e baj töbnyire az istálló tisztátalan-ságából vagy a lábak megmosása után a csülök gondos letörlésének elmúlasztásából keletkezik és tovább terjedésében eleinte a csüdöknek tisztántartása és gyakori megtörlése által gátoltatik meg ha pedig a baj magát már befészkelte akkor állatorvosi gyógykezelés alá veendő.

Sarkvánkos tiprás

Sarkvánkos tiprásnak nevezük azt midőn a ló hátsó patájával a melső sarokvánkosba bevág továbbá az első sorban menő lovak hátsó patáinak az útána menő lovak sarok vánkosát taposák le ez különösen Szakasz Század Ezred Dandár lovas osztály gyakorlatok közben jöhet létre és létre jöhet igen rövid ... alkotású és különösen kardálású lovaknál ez lehet felületes beható ha beható a bevágást úgy azt 2/00 karbolos vízel kimosák és lehetőleg vilát oldatos nyomkötést alkalmaznak rá.

Pataporcz sípóly

Pataporcz sípólynak azon betegséget nevezük melynél a pataporcz szöveteiben kisebb nagyobb sebnyílást találunk felismerjük arról hogy a pata pártája és a pataporcz dagat gyúladt azonkívül a felszínen apró nyílást találunk melyből geny ürül ki a nyílásba kútat teszünk akkor a kútatásunk érdes helyre talál. Előidézi előre ment párta tiprás sarokgyúladáson kívül meghűlés szegbehágás szarurepedés mind másodlagos betegség fejlődik gyógykezelní lehet 3 féle képen operálni fecskendezni és kikaparni de az állat orvos feladata.

Az orhúrut

Az or hevenyes húrútja a betegség meghűlésből vagy ártalmas kigőzőlgésből beszívárgásból ered fellehet osmerni arról hogy az or nyálka hártája piros és dagadt meg fájdalmas a ló elveszti étvágyát fáradt szomorú az orából vizenyős mely később véres is lehet nemritkán fehér sárga és zöldes színű genyek húlanak a lovat ilyenkor melegel keltakarni gyógykezelní lehet forázot széna múrvát vagy búza korpát egy pitli vízbe teszünk azt az oraalá állítjuk hogy az or a gőzt beszívja vagy pedig foró vízbe sót vagy terpentint teszi és azal elpárologtatni.

Az orrhurut gyógyítása mellett a széna mûrva gőzének belélegeztetését a köhögés csillapítására is használták, ezért sikeresen alkalmazzák kehes lovak gyógyítására is.²⁷

A ló legveszélyesebb és ragályos betegségei közé tartozik

A Takony A bőrféreg és A lépfene

A Takony

Miről lehet a taknyot felismerni és mikép kel a ilyen lovakal banni a takonykór azáltal ismerhető fel hogy az orlukakból csúnya nyálkás és piszkos nedv folyik ki a tokban az álkapcsok közt kemény gesztenye vagy dió nagyságú megüledet gümő képződöt és az or lyukak belső hártályán különösen a válaszfalak szalonás alapú eleven szelű fekélyek vannak.

E tünetek többnyire csak az egyik orjukban fordulnak elő mint hogy azonban e fekélyek gyakran az orlyukban magasan fészkelnek és vagy épen nem láthatók vagy könnyen észreveni vehetők szükséges hogy oly lovak melyeknél orfolyás a torokban gümős daganat mirigy daganat mutatkozik mint gyanúsak az álatorvos által meg vizsgáltassanak így lovak a többiektől haladéktalanul el különítendő és a legénység kelően útasítandó hogy az ál kacsok között a lótorkán vagy a bőr alatt bár mily csekély gömők /mirigyek/ is látszanak vagyha az orlukakból még oly csekély kifojást is vesz észre azt azonnal bejelentse a takony kór eredetileg vagy ragály következtében más tünetekkel mint Tüdőtakony is ki ütt mely utóbinak további lefolyása alatt és pedig nem ritkán sőt gyakran igen későn mutatkoznak ostakonynak vagy bőr féregnek kortünetei kezdetben csak nehezen felismerhető a tüdőtakony kortünetei tompa száraz köhögés néha kihányással párosult a kihez hasonló lélekzési bántalmak és lesóványodás ha tehát a tünetek különösen oly lovaknál észleltetnek melyek takony kóros vagy e kórban gyanús lovak melet álotak vagy ezekkel érintkezésbe jöttek akkor ezen lovak haladéktalanul kiírtandók ugyanezen eljárás követendő oly lovaknál is melyeknél a tüdő bántalmaknak vagy orfolyásnak jelei mutatkoznak ha azok tüdő takonyban gyanús lovak melet álotak.

A takonykór rendkívül heves terjedésének meggátlása okán az egyedi eseteket is nagy figyelemmel kísérték, amit az 1846. január 9-én kelt bö-

---

²⁷ Vö.: A' csikók némelly betegségei 1847. 724. p.

szörményi jegyzőkönyv is bizonyít: „a város egy taknyos lova iránt intézkedni kellene.” A felvetésre tett végzés szerint: „Ha az említett ló a' megvizsgálásra felszólítandó Katonai Barom Orvos bizonyítása szerint gyógyíthatatlan, agyon szúratni határoztatik.”²⁸

Miről lehet a bőr férget felismerni és mi kép kel a bőrférges lovakkal báni.

A Bőrféreg az általmutatkozik a válon az oldalakon az alsó mel és a hastájon és a lábszárazakon mogyoró vagy dió nagyságú fájdalommentes gümők vagy bütykök támadnak melyek helyenként csomósodásokat képeznek. E bőrféreg butykok később kifakadnak és fekéjesé válnak melyekből csúnya a szőrt összetapasztó és egészséges álatokra föltétlenül ragályos geny szivárogo. Oly ló tehát melyen az említet gyanús bőr gümökből csak egy is mutatkozik megvizsgálendő és azonnal kiírtandó.

Mely betegség a lépfene

E betegség töbnyire halálos lefojású s a lónál a vértömeg sajátosságosan meg változik s a fenésedésre való halylamot mutat és az töbnyire járványos. Ezen kór terjedése a beteg lovak kiválasztásához vérehez és húladékaihoz tapadva levő külhatányok elemébe nagy elenálású képeséget bíró kor...ák által történik és pedig vagy álatról való átszármasztattás útján melyekhez a kórananyag odatapadva van. Ezen betegség jelei a ló reszket és fél ilyenntenek és gyorsan lélekzik a beteg ló csak azonali álatorvosi segély melet menthető meg.

Mit nevezünk náthaláznak

A lovak között időnként legelső és gyomor húrút melhártya és tüdőgyúladást továbbá orbánczos tünetek járványosan uralkodnak. Ezen magában véve külön nevű betegségek vagy és hellikór bántalmakal arányban nem a ló bántgyatságal és kábultságal vannak öszekötve ily látványos betegségek nátha láznak neveztetnek.

---

²⁸ A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltára, a továbbiakban: HBL. V. A. 1. a. 71. 1846. 28. p.

Mi a rüh és kosz és hogyan kel az ily betegség levő lovakal báni

A rüh és a kosz is ragályos betegségekhez tartozik ezek kezdetükben sikeresen gyógyíthatók ha a ló tehát az egyik vagy másik testrésztén vakarózik kemény tárgyakhoz dőzsölődik vagy ha épen anak szőre kihúl némely hején vörbő vérszivárog meg varasodik akkor az ily ló haladék talanul álatorvos által megvizsgálandók mert minél előbb vesszük észre a rühöt és mind előbb gyógyítjuk azt anélkül rövidebb ideig tart. Elhanyagolás esetén azonban anyira elhatalmazik hogy a ló gyógyíthatatlan le kel szűzni.

A kosz különösen táborozásoknál már azáltal más lovakra hogy a beteg lovak bőréről lehámlott korpa vagy var azokban levő rüh szóval vagy tojásokkal vagy az eset álltal elmocskosított szőrök erő lekhúzás következtében egészséges lovakra húlanak.

Tüdő bántalmak

Tüdőbántalmaknál a ló lázas szaporán lélekzik köhög orából csitrom sárga bűzös nedv folyik ki az ilyen lovat mindjárt elk a többiektől különíteni mivel az ragályos is lehet gyógykezeljük úgy hogy a hasra adjunk priznic borogatást dörzsöljük be kánforszesszel vagy pálinkával és csutakoljuk le szalmával.

Patkó kelés

A Patkó kelés a könyök bőrnek a zúzódásából ered a fekvés közben a patkó nyomás által vagy a hídláznál akkor képződik ha a ló rövidre van kötve vagy ha az alomszalmába valami kemény tárgy jutott ezen baj a tüdő bajos lovaknál szokott elő fordulni gyógykezelné lehet hideg vizes borogatással és hideg agyag tapaszt alkalmazásával és a pártára puha szőrből koszorút alkalmazunk.

Száj gyulladás

A Száj gyulladás ragályos szály betegség melyet arról lehet felismerni hogy ló nem iszik és a nyálka hártján apró hójak vannak ezen hólyagok elő fordulnak a nyelv gyökén.” ...

Az írásos anyag után tekintsük át a gyakorlatban is alkalmazott eljárásokat, melyek a ló patájának elváltozásai mellett, a ló egyéb betegségeinek gyógyítására is kiterjedtek.

Az alább bemutatásra kerülő, gyógyításra vonatkozó ismereteket Szabó Sándor böszörményi kovácsmestertől gyűjtöttem, aki aktívan már nem dol-

gozott, de még így is hozzá jártak a gazdák tanácsot kérni, mivel a *gyógypatkoláshoz* egyedül ő értett.

Ló- és patagyógyítás a hajdúböszörményi gyakorlatban

A lázas állapot felismerése

A lázas lovat a patájáról is felismerték, mert a patán minden egyes lázas időszakot követően kidudorodások keletkeztek. Ilyenkor a *pártaszél* megduzzad és a szaru megvastagodik, ennek lenövése által keletkeznek gyűrűk a patán. Ezt nevezik *gyűrűspatának*.

A gyűrűk egy spárga vastagságnyira emelkednek ki a pata síkjából. Ez a fajta pata fordul elő a hajóvontató lovaknál is, mivel a ló vizes talajon megy és a patája megduzzad. Ezeknél a lovaknál, – mivel nem minden nap mentek – a pata 1-2 nap alatt kiszáradt, ezáltal a patán gyűrűk keletkeztek. Ha *gyűrűspatával* találkozott a kovács, először arról érdeklődött, hogy hol és milyen körülmények között dolgoztatták a lovat, s ennek ismeretében gyógyította a fennálló betegséget.

Csüdsömör

Főként ősszel és télen, sáros időben kapta el a ló ezt a betegséget. Ha a jeges talaj, esetleg egy éles tárgy megvágta a *csüdöt* az könnyen elfertőződött. Előfordulhatott még akkor is, ha a lovat hosszú *kötőfekre* kötötték, s a ló ebbe belelépve kidörzsölte a lábát.

Gyógyítása során mindenképp előtte a *csüdöt* óvták a víztől, ha sebes lett a megsérült felület, akkor *kikkövet* finom liszté őröltek és ebből 3-4 dkg-ot fél liter *ídestejfellel* keverték össze, s a sebet ezzel kengették.

Szegbehágás

Általános, összegző elnevezés. Ide értik, ha üvegszilánk, kavics esetleg egy *csutkatű* hatol a talp felületébe. Első teendő, a talpba került idegen tárgyat megkeresni és kivenni. A sebet *kreolinos* oldattal kell mosogatni legalább egy hétig. Ilyen esetekben a *farkasalma* levét is gyógyírként használták fel. Ezt a szert sok parasztember is elkészítette, ha a lova megsérült. A *farkasalmát* minden esetben ősszel szedték és főzték ki, az így elkészített szer egész évben felhasználható volt.

Hatása nagyon gyors, a sebet 2 hét alatt teljesen összehúzza. Hátrányának tekintették, ha esetlegesen valamilyen szennyeződés maradt a sebben, akkor ez a későbbiekben gylladást okozhatott, hiszen a gyors sebgyógyulás következtében a felgyülemlett genny nem tudott távozni. Ez a *kreolinnál* nem fordult elő, mivel nem engedte a sebet addig begyógyulni, míg az teljesen ki nem tisztult, *míg ki nem szívott mindent belőle*.

A *kreolinos oldat* elkészítéséhez 3 liter – lehetőleg esővízhez –, literenként 30 csepp *kreolint* tettek. Az összetételt főként a gazdáknak kellett jól elmagyarázni, mivel az oldat nem lehetett túlságosan erős. A jobb érthetőség kedvéért az oldat színét határozták meg a gazdák számára, ami nem lehetett sem barna, sem fekete, hanem csak *gyenge* (világos) tejeskávés színű. Egyébként, mind mondták: –, *Leviszi a ló lábáról még a szőrt is.*”

Fülespatkó

Ha a sérülés mélyen behatolt a lágyszaruba, akkor *gyógypatkót* készítettek. A kitisztított sebet lefedték, melyre a kovácsok *fülespatkót* készítettek. A patkóból egy kis *fület húztak* ki, ami lefedte a sérült részt. Ha a sérülés nem esett a patkó vonalának közelébe, akkor a fül helyett *fedespalkóval* látták el a patát.

Ilyen patkót alkalmaztak akkor is, ha a talpat *faragás* közben kivágták, s a vágás helyén a *hegszaru* kidudorodott. Az ilyen sérülés magától sohasem tudott begyógyulni, mivel a szaru felső rétege nem tudott a kidudorodás miatt összenőni.

Ezekre a sebekbe – a tisztítás nyomán keletkezett lyukakba –, *kenderkóc galacsint* nyomtak, melyet előzőleg *kreolinba* áztattak. Vattát sohasem használtak, mert az egy idő után megkeményedett. A patkón kialakított fül ezt a *kreolinnal* kezelt kócot a sebhez nyomta és nem engedte kiesni. Az így visszaszorított rész fölött a szaru fokozatosan összenőtt.

Pókos

Pókosnak nevezik a ló lábát, ha az bedagadt. Bizonyos lovaknak – ha sokat álltak az istállóban – bedagadt a lába. Erre a legjobb gyógymódnak azt tartották, ha befogták a lovat és mentek vele. Így lohasztották le a dagadást.

Lapockadagadás

A ló első lábánál, főként a lapockánál fordul elő. Ezen a részen egy megvastagodott és bekeményedett daganat keletkezik. Az úgynevezett *lapockadagással* a láz is együtt jár.

Gyógyításához az ásott kutak fenekéről kihúzott sárgaföldet használták, mert ez puha és rendkívül finom szemcséjű. A kikapart sárgaföldet egy kissé megszáritották, majd ecettel felhígították. Az így nyert lágy sarat vékony rétegben a daganatra kenték, ami gyorsan megszáradt, hiszen a kezelt felület gyulladásban volt. A beteg területre 2-3 réteget vittek fel, miután az megszáradt lemosták és a folyamatot előlről kezdték. Ez az eljárás *leszívta* a daganatot. Hasonló eljárást említ a Csízió: „*A mely lónak hátát vagy lapockáját a nyereg megnyomja*” című része is.²⁹

Pataszűkülés

Főként a csendőrségi, rendőrségi lovaknál fordult elő, melyek *nem mentek eleget* és mindig száraz talajon álltak. A csendőrségi lovaknál – mivel csak minden másod-harmad naponként mentek –, a paták *szarutokja* fokozatosan összehúzódott, összeszűkült. Ha pata *nyírja* beteg volt, a folyamat még hamarabb ment végbe. Végül a pata annyira összeszűkült, hogy a két *sarokvankos* egymásra, sőt teljesen össze is nőhetett.

Az ilyen lovak a betegség végső stádiumában már menni sem tudnak, elpusztulnak. A pataszűkülésen – ha az már kialakult –, csak *gyógypatkóval* tudtak segíteni.

Szügypárnanyomás

A hámos lovak betegségének azon formája, mikor a hám kidörzsöli a bőrt. A gyógyítás során egy fehér vásznat faggyúval vastagon bekentek és így rakták a *szügypárnára*, illetve a *hátpárnára*. A kezelés elmulasztása esetén ezen a területen egy állandóan *nedvelő* eleven seb maradt volna.

Vizeletelállítás

A petrezselyem gyökerét kifőzték és ennek levét itatták meg az állattal.

Rándulás, rúgás

Ha a lovat rúgás érte az úgynevezett *lággy* részeken és ott a bőr is kiszakadt, először a sebet összevarrták. Ha rúgás kemény, csontos részen érte, akkor csak borogatást alkalmaztak.

---

²⁹ CSÍZIÓ 1986. 161. reprint kiadás.

A kaptás lovaknál

A csonton, ütés következtében kialakult daganat létrejötte esetén neveztek a lovakat *kaptásnak*. Ez általában az első lábon a *csüdön*, míg a hátsó lábon a *csánkon* jelentkezett.

Zabálás

Ilyen esetekben az állat, a munkához képest nagyon sok takarmányt kapott. A zabálás következménye a patasüllyedés, amit nem tudtak meggyógyítani. A zabálás okozta kór egyetlen gyógyszerének az érvágást tartották.

Hordásznyomás

Hordásznyomásról akkor beszéltek, ha a zabla feltörte az állat száját és a két oldalon sebes lett, *olyan mintha szíkes lenne*. A gyógyításához *timsót* égettek és az így keletkezett anyaggal kenték be a kikezdett szájszáj, ami összehúzta a sebet.

Rüh

Főként a juhok betegsége, de lovaknál is sokszor előfordult. Gyógymódként a ló testét *kreolinos* oldattal mosták le.

Szarurepedés

A kovácsok kétféle *szarurepedést* különböztettek meg. Ha a repedés a pata alsó szélénél állt fent, akkor ez nem okozott különösebb gondot. Ellenben, ha a *pártaszélen* repedt be a *szaru*, azt már a *patabetegségek* közé sorolták. Ennél a betegségnél egy bizonyos idő eltelte után – ami lehetett akár pár hét is – a repedésből állandóan vér folyt.

A *szarurepedés* a hegyfalon is kialakulhatott, de az egyenetlen terhelés miatt többnyire a pata végénél keletkezett. Akkor alakult ki, ha patkót rozszul igazították fel vagy a fekvése hiányos volt, mivel a teher nagy része erre a területre esett. A repedés a pártaszélen keletkezik és a szaru növekedésével fokozatosan lefelé halad.

Gyógyítása során, ha a betegség még a kezdeti stádiumban volt és a repedés csak 2-3 cm-es, akkor annak továbbterjedését kellett először megakadályozniuk. A gazdákkal úgynevezett *gyógykovácsszalagot* vetettek – ez a régi fajta, kék színű *gatyamadzag* –, aminek szélessége két ujjnyi. Ebből egy patára 2 méter hosszúság kellett. A vásárlás előtt felhívták a gazdák figyel-

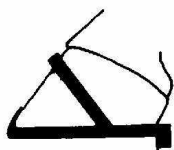
mét, hogy csak a nagyon erős szalagot vegyék meg, ha kézzel elbírták szakítani az nem felelt meg a célnak.

A gyógyítás során a patán egy *harántmetszést* csináltak a repedés alatt. Itt a pata *oszlopos-* és *lemezes rétegét* is átvágták, teljesen az *elevenig*. A metszett nyílás befelé fokozatosan szűkült. Erre ügyeltek a legjobban, mivel ha túl széles metszést képeztek, a szaru kidudorodott, aminek gyógyítása még több gondot okozott. A metszést olyan mélységig ejtették, hogy a vér éppen kiserkenjen.

A metszést *rájszerrel* végezték, ami egy kampós hegyű, kizárólag erre a műveletre alkalmazott kés. A metszés követően a *gyógykovácssalaggal* körbekötötték a patát, közvetlenül a pártaszélnél, mivel a szőrön túl nem érhetett a kötés magassága. Ha *túlkötötték*, a ló örökre lesántulhatott.

Rossz járású lovaknál ezt a módszert nem alkalmazták, mert járás közben a ló eldörzsölte a kötést. Az ilyen lovak patáira *bilincses patkót* készítettek.

Bilincses patkó

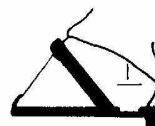

A bilincses patkó használata szarurepedésnél

A patkó saját anyagából két oldalt, kívül egy-egy *fület húztak*. Erre két hosszú pántot kovácsoltak, ami a pata *hegyfalán* középen összeért; itt visszahajtották és a két anyag találkozásánál furatot készítettek. Ezt csavarral húzták össze, a *bilincs* alá filcet tettek, hogy ne súrolja ki a pata felületét. A csavarnak mindig a pata *hegyfali* részére kellett kerülnie, függetlenül a repedés helyétől. Oldalt nem lehetett, mert ezen a részen könnyen beleakadhatott akár egy *szegélykőbe* is, ami letéphette a patkót.

A patkó felhelyezésekor a repedéssel egy vonalba eső részt, mindig tehermentesítették. Ha a szaru engedte, akkor lefaragtak belőle, ha nem engedte, akkor a patkó ide eső részét lekovácsolták, hogy az ne érjen a patához.

Ha, a sarkán járó ló esetében repedt be a szaru, akkor *hevederes patkót* raktak a patára. Itt a repedés alatti résznél a patkót teljesen el tudták vékonyítani, mert a *heveder* merevítette azt.

Tehermentesített gyógypatkó a szarurepedés alatt

Kötélbehágás

Főként a *pártaszél* közelében fordul elő, akkor ha a ló lába valamibe beleakadt és kidörzsölte azt. Veszélyes állapot idézhetett elő, mert az állandó mozgás következtében a seb nem tudott behegedni. Az ilyen sérülést *cinke-nőccsel* gyógyították.

Nyírrothadás

A *nyírrothadás* fő előidézőjének a gondatlan ápolást tartották. Akkor fordul elő, ha a ló patája hónapról-hónapra tele volt trágyával és állandóan ilyen helyen állt. Előidézhette a kovács is, ha nem jól faragta meg a *nyírt* vagy a *nyírbarázdákat* nem tisztította ki kellően.

A *nyír* rothadásával a talpban lévő *hajlítóideg* vége is érzékennyé vált. Ha beteg a *nyír*, a legkisebb nyomás is fájdalmat idézhet elő. Ilyen esetekben – főként, ha a ló nem egyenletes talajon járt – a gyulladás érdekében a patára *fedelespatkót* raknak. Ez védte meg a patatalpat a talaj felületi egyenetlenségeitől, illetve a kezelés során az úgynevezett *fedelet* levéve a *nyírt* kezelni tudták.

A *nyírrothadás* legjobb gyógymódjának azt tartották, ha a lovat egy hétig száraz homokon járatják. Ezt sok esetben nem tudták megtenni, ezért a *nyírt* – a tökéletes kitisztítás után –, *fakátránnyal* kenték be. Kilenc rész *fakátrányt* egy rész tiszta szesszel vegyítettek és ezt kóccal együtt a *nyír* barázdáiba és üregeibe tömték. Ha ezt a kezelést legalább hetenként egyszer megismételték, a *nyírrothadás* tökéletesen meggyógyult. A későbbiekben, az állatorvos által felírt szert nem igazán szerették alkalmazni, mivel a víz a gyógyszer hamar kimosta a *nyírbarázdák* közül.

Butacsírás

Ennél a betegségnél, ahogy Böszörményben mondani szokták: –, „A ló elereszti *fülét*, *farkát*.” Nem tudták gyógyítani. Az ilyen lovakat a *kupecek piri pízírt* megvették, s némi praktikával, mint egészséges lovon adtak túl rajta:

– A *butacsírás* lónál, ha a *pártaszélt* megnyomják nem veszi észre, míg az egészséges ló felkapja a lábát. Ezért a *kupecek*, üveget apró szilánkokra törtek, majd olajjal vegyítették és ez így nyert anyaggal kenték be a *párta* szélét. Ha a vevő megnyomta a *pártát*, az üvegszilánkok beleszúrtak a *párta* szélbe, így a ló – még ha *butacsírás* volt is – felkapta a lábát.

A cigánykupecekről a Practicus Tenyésztő hasonló eljárást közöl: –, „A’ sarkantyúra olly érzékenynek teszik a’ kemény vagy rest Lovat, hogy az a’

bőriből is majd kiugrik: mert a' bőr alá a' sarkantyú erányába apróra tört üveget tesznekbe. Ha a' bőrt felhúzó a' testtől, a' Ló maga jelt ad miben van a' dolog.”³⁰

Havivakság

A havivakságban szenvedő ló nem állandóan és nem végérvényesen veszti el látását. Néha jól lát, néha nem. Ilyen esetekben, a gyógyítás céljából porcukrot finom lisztté törtek és ezt a ló szemébe fújták.

A havivakságot időközönként fellépő és gyakori szemgyulladásnak tartották. A nem egyformán *apadt* szemről és az alatta lévő, sokszori könnyezés nyomait magán viselő szemtájékról tudták felismerni.³¹

Báránylihegős

Ez a betegség olyan lovaknál fordult elő, melyeket túlságosan is jó kondícióba tartottak. Ezek a lovak főként a nyári, nagy melegben – kis megerőltetés után is –, kinyújtott nyelvvel vettek lélegzetet, lihegtek. A betegség, nevét a bárányok hasonló tulajdonságáról kapta. Gyógymódnak a lovak gyakori pihentetését javasolták, egyébként a ló megfulladhatott.

Rozsféreg

Főként a legelőn tartott lovaknál fordult elő. A *pőcsik*, *tojásait* (petéit) a ló sörényére, lábára rakta, s ilyenkor a lovak *koppózni* kezdték egymást. Őszszeálltak és egymásról lerágták a petéket. Ezek a peték a bélbe kerülve teljesen lesoványították a lovakat. A betegség elnevezését a gyógyítás módjáról kapta, mivel a kezeléshez rozst használtak. A rozst *megpergelték* és ennek gőzét szagoltatták a lóval, ennek hatására a bélsárral együtt az úgynevezett *rozsféreg* is távozott.

Kólika

A hadseregben sokszor előforduló betegségként tartották nyilván. A lovak, ha kevés takarmányt kaptak *kiették maguk alól* a szalmát. A szalma – mivel nagyon *gázos* –, *kólikát* okozhatott. A lónak ilyen esetben habzik a szája és izzad. Legjobb gyógymódnak a beöntést tartották. Egy *vedér* vízbe egy forróra hevített *tűzpartot* tettek, s az így elkészített langyos vizet öntöt-

---

³⁰ Lásd: NAGYVÁTHY János 1822. 41. p.

³¹ Vö.: Gazdasági ismeretek 1941. 247. p.

ték a lóba. Ezt követően *futráskötélen* vagy éppen szabadon állandóan járaták, nem hagyták lefeküdni, mert ilyen esetekben a ló vergődött, lefeküdt – és *a földhöz veri magát* –, ha ezt megengedték neki, könnyen belepusztult.

Húsvéti betegség

Ez a betegség akkor alakult ki, ha ősszel vagy télen keveset *hajtották* a lovat, de közben rendszeren etették, „*nehogy elpusztuljon*”. Ezáltal, mintegy túltáplálták a lovat. Tavasszal, mikor újra munkába fogták *szinte nem bírt menni*. Gyógymódként azt javasolták, hogy a lovat állandóan *hajtsák* – még ha az nem is akar menni –, mert egyébként a *vértolódás* megölte volna.

Keh

Ezen betegséget a gyógykovácsok sem tudták gyógyítani. Az ilyen lovakat csak kímélni lehetett a hajtás során. Ha jó pénzért akarták eladni – úgy hogy a betegség ne tudódjon ki –, akkor a lónak fél liter pálinkát adtak, ez addig éppen *elnyomta a keshességet*, míg sikerült túladni rajta.

Béka

A ló lábszárán, az úgynevezett *csánknál*, meg a lábtő izületénél lévő kis szarukinövést nevezték így. A helybeli kovácsok ezt *szarugesztenyének* hívták. Ez a kinövés olyan nagyra megnőhetett, hogy bármibe könnyen beleakadhatott. Ha leszakadt a vérzést nehezen tudták elállítani. Ezért a kovácsok ezt a szarukinövést – ha túlságosan nagyra fejlődött – *szarufogóval* csípték kisebbre.

Mirígykór

Főként csikóbetegségnek tartották, ami a csikó másfél éves korára szokott kifejlődni. A csikó torka, mandulája bedagadt és *meggyűlt*. Ez belülről *kifakadt* és a ló orrán keresztül gennyes folyadék távozott. Ilyenkor az állat nem eszik, mert nyelni sem tud. A *gyógykovácsok* az ilyen mirigyet a gyógyítás első fázisaként *megérlelték*. A csikó állát felkötötték egy bundadarabbal, hogy az melegen tartsa a beteg részt. Ezt követően a lucerna *múrváját* forró vízbe tették, melynek gőzének jó illata volt. Ezt a ló orra alá tartották és ezzel gőzölték. Amikor *megért* a kelés, akkor kivágták. Kieresztették belőle a gennyet, majd *kreolinos* vattából egy hengert formáltak, s a metszés nyílásába dugták. A sebet minden nap kitisztították és újramezelték. Az így

ápolat lovaknál ez a betegség már nem alakult ki újra, de ha nem kezelték ki tökéletesen, akkor valamely részen kiújulhatott.

Fogkiütés

A csikóknak egy, másfél éves korában farkasfoga nő, ami zavarja az evésben. Van olyan ló is amely *ellöki magától*, de ez ritka, így legtöbbször a kovácsnak kellett kiütnie.

A fog kiütéséhez két eszközt használtak, a *pofafeszítőt* és a *fogkiütő* vésőt. A vésőnek hosszú szárát készítették az élet pedig úgy alakították, hogy vége tompán végződjön – nehogy felsértse az állat száját –, így csak a középen lévő bemélyedést élesítették ki. Ezáltal a véső nem is tudott olyan könnyen lecsúszni a fogról. A *pofafeszítőt* a ló szájába téve egészen az *agyaráig* nyomták, a nyelvét előrehúzták és a vésőt oldalról a foghoz téve kiütötték a fogat. Előfordult, hogy a fog beletört az ínybe, de az a későbbiekben magától kihullott.

Fogkiütő véső

Az ollós zápfog lereszelése

Az ollós zápfog azoknál a lovaknál alakult ki, amelyeknek rágás közben oldalra járt az állkapcsuk. Ezáltal a felső fognak a belső, az alsó zápfognak a külső széle kopott el. A megmaradó szélek pedig nagyon élesek lettek. Így a ló csak *bagózott*, nem ette meg az ételt csak rágtá. Az ilyen fogat minden esetben le kellett reszelni.

Ha a ló nem állta a reszelést, le kellett döntení. Ehhez a lónak három lábát kellett összefogni. A ló nyakára kötelet kötöttek, az első két lábra, illetve az egyik hátsóra *csüdszíjat* raktak. Ebbe a szíjba egy-egy karika van, ezeken a karikákon fűzték át a kötelet. Egy ember megfogta a ló fejét, 2-3 ember pedig lassan húzta a kötelet. A hátsó láb a húzás hatására lassan az elsőkhöz húzódtott, s mikor már egészen közel ért, a lovat óvatosan ledöntötték a lábáról. A hátsó lábon lévő kötéllel 3-4 csavarást csináltak, hogy a ló ne tudja azt meglazítani.

A ledöntött ló szájába *pofafeszítőt* tettek, majd a vésővel leverték a fog éleit és a hosszúszerű reszelővel simára reszelték.

A kovácsok gyógyító tevékenysége nemcsak ennyiben nyilvánult meg, a különböző szabálytalan lábállásokból eredő rendellenes paták és patabetegségekben szenvedő lovak patáit *gyógypatkókkal* is ellátták.

Gyógypatkók és készítésük

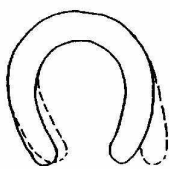
A következőkben ismertetésre kerülő patkófajták már a gyógypatkók körébe tartoznak, alkalmazásukkal a járást vagy éppen a pata betegségeit próbálták kijavítani.

Hegyfal patkó

A *félhold alakú patkó* egyik rövidített változatát Bösörményben *hegyfal patkónak* nevezik. Szára hátrafelé fokozatosan vékonyodik, vastagsága a hegyfali részen kb. 8 mm. Míg a *félhold alakú patkó* a pata *hegyfali* és *oldalfali* részét is fedi, addig ennél a fajtánál csak a *hegyfali* részt borítja. Akkor alkalmazták, ha a ló csak a *körme hegyin járt*.

Féloldali patkó

A *féloldali patkó*t olyan lovakra tették, amelyek egyik lábukon *gacsoson* mentek. A ló, patájának csak a féloldali szaruját koptatta, így a patkót erre a részre rakták. A patkó egyik szára a *papucspatkó* szarával hasonlatos, míg a másik szára a *félhold alakú patkóra* emlékeztet. A rövidebbik szárba csak két szeglyukat ütöttek. A hosszabbik szár került a *gacsos oldalra*, ezzel akadályozták meg a szaru teljes elkopását. Az ilyen patkóval elég kétszer megpatkolni a lovat, hogy a patája helyrejöjjön. A patkolások közötti optimális idő 5-6 hét, így jelen esetben a gyógyulás 10-12 hét alatt jött létre.

Gacsos lóra való patkó

Az olyan lovakat, amelyeknek gazdája a pataápolásra nem fordított kellő gondot, mint mondták – *kovácskézben sosem vót* – a kupecsek vették meg. Ha a ló nem ment sokat, a patája *elnőtt* és ezért *gacsolt*. Az ilyen *gacsos* vagy rokkantnak látszó lovakat *olcsó pénzért* vették meg. Elvitték a kovácshoz és egy körmozéssel a ló vételárának a dupláját nyerték rajta.

Az ilyen *gacsos* lovak patái elferdülnek, az egyik sarok vagy az *oldalfal* befelé fordul, a másik oldalon pedig elnyúlik. A ferde oldalon a talp és a *nyír* elvékonyodik ezért a testsúly is erre a részre tolódik. Főként a nagy terheket szállító lovak hátsó patái nyomorodtak így el, mivel a *mély húzás* miatt a patának a külső oldala elkopott. Ezeknek a lovaknak a patáit úgy faragták meg, hogy a testsúly a pata egész felületére essen. A fer-

de, *elgacsolt* részt szinte érintetlenül hagyták, míg a másik oldalt ameddig csak lehetett lefaragták.

A *görbe patáknál* is hasonlóképpen jártak el. Itt a pata egyik oldala domborúan begömbül, míg az ellenkező oldalon a pata fala homorúvá válik. A *szarutalp* is ekképp alakul, a domború oldalon megvastagszik, míg a másik oldalon elvékonyodik. Patkolása hasonló a *gacsos* lóra való patkó feligazításának menetével. A homorú részen a patkószárat szűkebbre, a domború oldalon tágabbra igazították.

Az ilyen patára a patkó felső szárát teljesen *szűkre igazították*, a másik ferde oldalon pedig kiszélesítették. „Az egyik oldalon talajt vesztett, amott meg talajt nyert.” – mondták az ilyen patkókra. A ferde oldalra eső szélesebb patkószár *árkolását* annyira bent alakították ki, hogy az ebbe lévő szeglyuk a *fehérvonalba* essen. A szűk oldalon az *árkolást* ugyanannyival kintebb készítették.

Gacsoló lovaknak készítettek olyan patkót is, ahol – a pata *gacsos* oldalára – a sarokkal azonos magasságú pótlást forrasztottak. Ezt a patkón kívülre kellett tenni, ha a patkó vonalába vagy azon belülre helyezték a ló járásán ezzel nem segítettek.

Hevederes patkó

A *hevederes patkók hevederjét* a patkószárok végétől másfél cm-rel beljebb forrasztották a patkószárok vonalához képest. Ha a *gacsos* patára ilyet ütöttek, akkor a ferde részt felszabadították, ezáltal a *sarokvánkos* fokozatosan visszafejlődött az egészséges állapotának megfelelően.

A *pataszűkülést* a helytelen patkó is előidézhette, ha azt túl *tágra igazították* vagy éppen túl *hátra szegelte*k. Ez megakadályozta a pata tágulását, ami együtt járt a *nyír* sorvadásával is, de a patkószár végére tett *kápa* is előidézhette a beszűkülést. A szűkült patán a *nyírt* nagy óvatossággal faragták meg. Csak éppen letisztították, az elhalt és felváló szarulemezeket és a sarokfalakat lerövidítették. Gyógypatkóként – ha a szűkület mértéke nem volt nagy – *papucspatkót*, ellenkező esetben – *hevederes patkót* raktak.

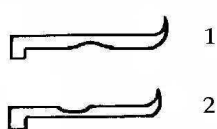
Csukott vagy fedeles patkó

A túlzottan elferdült patákra – ahol a *sarokvánkos* is teljesen elferdült –, *csukott* vagy *fedeles patkót* vertek. A *csukott patkó* patkószárainak végét összeforrasztották a patkó szárával azonos szélességű és vastagságú anyag-

gal. Ennek olyan erősnek kellett lennie, hogy a ló súlya alatt ne tudjon elhajlani.

Fedeles patkót főként *dudoros patánál* alkalmaztak, itt a *hordozószéltől* a talp kintebb áll. Ez annyira érzékeny lehet, hogy ha a ló talpa a talajhoz ér a lónak fájdalmat okoz. Ezért a patkóra 2 mm vastagságú lemezből úgynevezett *fedelet* készítettek. Ezzel az egész patkót beborították és a lemez széleit *rádolgozták* a patkóra olyan tökéletesen, hogy a sár se tudjon alábújni. A *fedelet* levehetőre készítették, amit a patkószárak végén egy-egy csavarral oldottak meg.

Az ilyen patkót nemcsak *dudoros patára*, hanem a *nyír rothadásánál* is alkalmazták. Ebben az esetben a talpat kátránnyal is bekenték, ami megvédi a *nyírt* a nedvességtől. Az esetleges szegbelépés után is *fedeles patkót* tettek a patákra, főként ha a sebzés a patkószáraktól távolabb esett, s nem készíthettek rá *fülespatkót*.

A tehermentesített patára való patkók
1. talaji felület 2. talpi felület

A pata bizonyos részeit tehermentesíteni kellett, ha a patán bevérzések voltak, illetve ha a szaru berepedt. Bevérzések keletkezhetnek, ha a patkót *lazán verik fel*, s így a pata és a patkó közé kavics szorul, ami az *írhába* zúzódást okoz. A patában a nyomás helyén vérömleny keletkezik. Főként az úgynevezett *nedves vérfoltra* kellett a kovácsoknak különösképpen odafigyelni, ugyanis ebből vöröses nedv, esetleg genny szivárog. Patkolásnál ezt a *részt fel kellett szabadítani*. Ilyen vérömlenyek keletkezhetnek még a magas, *körmös-* vagy *sarkas patkók* huzamosabb ideig történő alkalmazásakor is.

A beteg felületet kétféle módon tehermentesítették. Az első esetben a patkó *hordozófelületén* készítettek bemélyedést, így a szaru nem érintkezett a patkóval, a másik esetben pedig a patkó *talaji felületét* mélyítették ki. Az ilyen patkókra a sarkakat attól függően helyezték el, hogy hová esett a beteg szarurész. Általában a bemélyedés közelébe kellett a sarkoknak lenni, hogy ott támassza fel a patát, s még csak véletlenül se érje nyomás a sérült szarut.

Bokázó lóra való gyógypatkó

A *kocsilovak* 50 százaléka *bokázott*, főként ha *meghajtották őket*, de a *francia lábú lovaknál* is előfordult. Az ilyen fajta lábállású lovat *táncmester*

állásúnak is nevezték, mivel térdtől lefelé a lábszárak két oldalra széjjel álltak.

A szabályos lábállású lovak *vonalon járnak*, míg a szabálytalan lábállásúak menés közben a lábukkal kifelé vagy befelé *köröznek*. Azok a lovak *bokáznak*, amelyek befelé *köröznek*.

A lovak legtöbbször a pata *hegyfali* részével *bokáznak*, ilyenkor a másik lábon a csüdöt vagy a *pártát* sérítik meg, sokszor súlyos sérüléseket okozva. A *bokázó* lovakra a szíjgyártók *bokavédőszíjat* készítettek, de a keményen bokázó lovak a szíj alatt is *kiverik a lábat*. Ezeket a szíjakat csak patkó nélküli lovakra rakták fel, mivel a patával nem tudtak olyan mérvű sérülést okozni.

Bokázó patkó

Csavartszárú bokázó patkó

A *bokázó lovaknál* először a *bokázás* okát keresték meg. Ha az a lábállásból eredt, akkor csak javítani tudtak a lovak járásán. Ha a bokázást rossz patkolás okozta, akkor meg lehetett szüntetni, mivel főként a *túl bőre igazított* patkóval bokázhatnak a lovak.

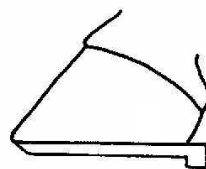
Először a bokázó láb patáját vizsgálták meg: – melyik részével üti a másik lábat, – azon hol és milyen sérüléseket okoz. A bokázás fokától és helyétől függően különböző alakításokat alkalmaztak a patkón:

- Ha a ló a patkóval bokázott, akkor a patkó belső oldali részét *szűkre igazították*.
- Ha a ló erősen bokázott, akkor már a patkó talaji felületét is beszegték és jól alászőkítették.
- Ha a ló a sarki részével bokázott, akkor a belső patkószár végét megcsavarták, hogy annak eredeti szélessége a magasságába essen. A patkó külső szárát pedig vastagabbra készítve megnehezítették.

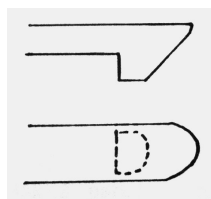
Bevágó lóra való gyógypatkó

A *bevágó lovak* hátsó lábaikkal az elsőbe ütnek. A *bevágás* helye a talptól kezdve egészen a *csüd* fölé érhet. Főként a *rövid derekú* és hosszú lábú lovak a *bevágósak*. A sérülések az első lábon a lábtőn, lábszáron, csüdön és a *sarokvánkóban* keletkeznek, de hátsó láb is sérülhet, főként a pata *hegyfali* részén.

Attól függően, hogy a hátsó láb milyen magasan vág be az első lábba és ott milyen sérülést okoz, különféle patkókat készítettek. Ha a hátsó láb patkója lesúrolta a lábon a szőrt vagy ki is szakította, akkor a hátsó patkó *kötésére* eső részt *srégen lefelé eresztették* és a patkolásnál a pata *hegyfali* részét túlengedték a patkón.

Bevágós lóra való patkó

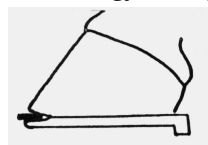

Legömbölyített és alá-szegett patkósarkak

Kalapál a ló mondják, ha a hátsó lábaival bevág az első patkósárak végeibe vagy a sarkokba. Ebben az esetben a *nyári patkók* sarkait legömbölyítik, s kissé *alászedik*. A *téli patkónál* a *szárvégeket* szedik alá és a sarkvégeket előre lyukasztják.

A kellemetlen és egyben káros *kopogást* úgy szüntették meg, hogy a pata és a patkó közé egy vastag *talpbőrt* építettek be. Ez a bőr 6-8 mm-rel ért túl a patkó *kötésén*.

Ilyenkor a patkó *kötésének* szélét egybehozták a pata *hegyfali* élével. Főként a csendőrség *bevágós* lovainak patáira készítették ezt a megoldást, *mert ha üldözték a zsványokat, már három düllőről hallotta, hogy jön a zsandár, ha a lovuk kalapált*.

Bőrbetétes patkó

Ha a hátsó láb az első patkósarkokba vágott be, akkor a hátsó pata *hegyfali* részét is *belyuggalta*. Ezért a hátsó patára még egy magas első *kápát* is készítettek, így három *kápa* került az ilyen patkóra. A rendes patkókra egyébként csak a két oldalra húztak egy-egy *kápát*.

Mankós lábra való gyógypatkók

A *mankós lábú* ló a pata *hegyfali* részén, súlyosabb esetben a *pártán*, illetve a *csüdön* jár. A *mankós láb* már csikóknál is előfordul, ezeket 5-6 hónapos korukig körmözik, majd gyógypatkót vernek rájuk. Az ilyen lábat csikó korban még két-három patkolással szabályossá tudták tenni.³²

A *mankós láb* sérülés következtében is kialakulhatott, főként ha a ló lába átfordult és annyira elnyomorodott, hogy *csak a körme hegyét rakja a talajra*. Az ilyen lábra való gyógypatkók készítésénél azt vették figyelembe, hogy

³² A lovak első patkolásáról bővebben lásd: JESKÓ Gusztáv 1867. 74-76.; 86-88. p.

a pata mennyire fekszik rá a talajra. Ettől függően kisebb vagy magasabb sarkokkal látták el.

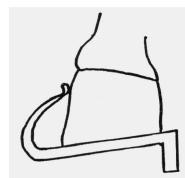
Ha a ló csak a körme hegyét rakta le, akkor magas sarkat raktak a patkóra és ahogy a sarok kopott a láb is fokozatosan visszafejlődött az eredeti alakjára.

Ha az elváltozás nagyfokú volt – a ló szinte a csüdön járt –, a patkó kötéséhez egy erős vasnyúlványt is forrasztottak.

Ezeket a következőképpen alakították ki.

Szánkótalp-nyúlványos gyógypatkó

A pata hegyfalán *szánkótalp* alakra felfelé görbítették a nyúlványt, ami csaknem a párta széléig ért. Erre egy erős bőrdarabot rögzítettek nehogy kisúrolja a szarut.

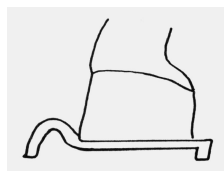

Szánkó-
talp-nyúlványos
gyógypatkó

Kampós gyógypatkó

Olyat is készítettek, ahol a nyúlvány horgosan a talajra ért. Ezeket a nyúlványokat olyan erősre kovácsolták, hogy az elbírja a ló súlyát. Ezt nevezték *kampós gyógypatkónak*.

A kampót először csak kicsire készítették, azután minden patkolásnál egyre hosszabbra. A végén olyan hosszú nyúlványt hajlítottak, hogy a ló járás közben kénytelen volt a talpára lépni.

Kampós gyógypatkó

Bodgál Ferenc egy ilyen *mankós lábú* patára való gyógypatkót patkóalakú cégérként nevezett meg és ekképpen írta le: „A patkó közepén egy fémlemez, fölötte a felakasztásra horogszerű kiképzés.”³³ A cégér ellen nincs ellenvetésem, de az általa fémlemeznek nevezett kiképzése nem a rendes pataalakhoz illeszkedik, hanem attól kifelé, egyértelműen mutatja a mankós lábra illeszkedő a *hegyfali* részen kifelé álló kápát. A horogszerű kiképzés pedig a jellegzetes *kampós gyógypatkó* támasztó szára. Ezzel a kampóval érték el, hogy a lovat mintegy rákényszerítették a helyes talajfogásra. A sarkak magassága is egyértelműen jelzi gyógypatkó jellegét.

³³ Lásd: BODGÁL Ferenc 1970. 99.; 101. p.

Összegzőképpen megállapíthatjuk:

A kovácsok tevékenysége a vizsgált időszakban meghaladta a sablonokra építkező technikai fogásokat. Egy igazi gyógykovács számára nem volt elegendő csupán felverni a patkót, azt mindig minden egyes lóra külön kellett elkészítenie, mert mint mondták: – „*A gyári patkó az nem való semmire, az csak egy görbe vas.*”

Tudásuk az évek során alakult ki, melyben a népi gyógyító eljárások, a mesterség során tapasztalt vagy éppen más mesterektől ellesett fogások mellett a hivatalosan is kezdeményezett *baromorvosi* vagy patkolótanfolyamok módszerei keverednek.

A kovácsok eme gyógyító tevékenysége a mai időkre sajnálatos módon szinte már-már feledésbe merült. Szerepüket az állatorvosok vették át, ezért a mindennapi életben már csak elvétve lehet találkozni olyan idős kovács-mesterrel, aki még gyakorolja ezen gyógyító fogásokat és módszereket.

A fiatalabb nemzedék – kellő tapasztalás hiányában – a patkolótudomány eme ágát nem hogy nem gyakorolja, de nem is ismeri. Ezáltal egy olyan gyógyítási területtel leszünk szegényebbek, melyek alapjai ugyan a népi orvoslásból erednek, de az idő során olyan orvosi elemekkel is kibővültek, melyek a fejlődés minden elemét kielégítette, de így sem tudta feledtetni a hagyományban gyökerező ősi módszereket.

IRODALOM

- BALLÓ István, 1899.
Ló- orvosságok és kuruzslások a XVI. századból.
In.: Magyar Gazdaságtörténet Szemle, 1899. 215-222. p.
- BODGÁL Ferenc, 1971.
A kovácsok lógyógyítása.
In.: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. X. Miskolc, 1971. 457-484. p.
- BOGDÁN István, 1973.
Régi magyar mértékek. Budapest, 1973.
- A' csikók némelly betegségei., 1847.
Magyar Gazda, 1874. 46. sz. 724. p.
- Csízio, 1986.
(Vagyis a csillagászati tudománynak rövid és értelmes leírása) Budapest, 1986. Reprint kiadás.
- Dr. DEÉSI DADAY András, 1930.
Adatok lógyógyászatunk történetéhez. (XVII. század)
In.: Állatorvosi Lapok, 1930. 2. sz. 23-26. p.
- Dr. DEÉSI DADAY András, 1930.
Adatok lógyógyászatunk történetéhez. (XVII. század)
In.: Állatorvosi Lapok, 1930. 4. sz. 51-52. p.
- Dr. DEÉSI DADAY András, 1932.
Adatok lógyógyászatunk történetéhez. XVI-XVII. század
In.: Állatorvosi Lapok, 1932. 16. sz. 254-255. p.
- Gazdasági alapismeretek, 1941.
In.: A m. kir. földművelésügyi miniszter kiadványai, 2. sz. Budapest 1941. 251-252. p.
- A gyógyszerek s azok beadása módjáról, 1847.
In.: Magyar Gazda, 1847. 47. sz. 744. p.
- HERMAN Ottó, 1906.
A nyíl. I.
In.: Magyar Nyelv, 1906. II. évf. 199-209. p.
- HERMAN Ottó, 1906.
A nyíl. II.
In.: Magyar Nyelv, 1906. II. évf. 6. sz. 241-251. p.

- JESKÓ Gusztáv, 1867.
A lovak első patkolásáról.
In.: Falusi Gazda, 1867. I. félév 74-76. p.
- JESKÓ Gusztáv, 1867.
A lovak első patkolásáról.
In.: Falusi Gazda, 1867. I. félév 86-88. p.
- MOLNÁR Gyula, 1964.
Egy XVIII. századi gyógykovács-könyv receptjei.
In.: Ethnographia, 1964. LXXV. évf. 458-462. p.
- MORVAI Péter, 1938.
Állatgyógyító eljárások.
In.: Ethnographia, 1938. XLIX. évf. 430-431. p.
- NAGYVÁTHY János, 1822.
A tenyésztésről.
In.: Magyar Practicus Tenyésztő. Pesten, 1822. 41. p.
- SIMONCHICH György, 1845.
Visszhang az állatorvoslás ügyében.
In.: Magyar Gazda, 1845. 88. sz. 1457-1458. p.
- TAGÁN Galimdsán, 1936.
A lóbetegségek és azok gyógyítása a kirgizeknél és baskíroknál.
In.: Ethnographia, 1936. XLVII. évf. 1-3. p.
- TOLNAI Vilmos, 1906.
Régi lóorvosságok.
In.: Állatorvosi Lapok, 1906. 17. sz. 200-202. p.
- VAJKAI Aurél, 1947.
„A' Lovak betegségekről való orvosságok.”
In.: Ethnographia, 1947. LVIII. évf. 116-120. p.